

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

В статті показано, що у дистанційного навчання, яке здійснюється з використанням електронних технологій мережі Інтернет, існують характерні психологічні особливості. Врахування їх є актуальним і важливим психолого-педагогічним завданням, вирішення якого здатне підвищувати ефективність навчального процесу. Розглянуто особливості впливу дистанційної освіти на особистість як учасника навчальної взаємодії. Зроблено висновок, що дистанційна освіта є найперспективнішим напрямом розвитку освіти в цілому, особливою педагогічною технологією модернізації змісту та форм професійної освіти, несе в собі величезний психолого-педагогічний потенціал.

Ключові слова: дистанційне навчання, психологічні особливості, позитивні та негативні впливи, готовність до самостійної роботи, мотивація, опосередковане спілкування.

PSYCHOLOGICAL FEATURES DISTANCE LEARNING AS A PROMISING EDUCATIONAL TECHNOLOGY

The article shows that distance education, which is carried out using electronic technology of the Internet, there are typical psychological characteristics. Addressing them is relevant and important psycho - educational problems, the solution is able to improve the efficiency of the educational process. The features of the impact of distance education on the individual as a member of academic cooperation. It was concluded that distance education is the most promising direction of development of education in general, especially the modernization of educational technology contents and professional education is a huge psychological - pedagogical potential.

Keywords: distance learning, psychological characteristics, the positive and negative impacts willingness to work independently, motivation, mediated communication.

Актуальність проблеми. Загальна глобалізація та інтеграція вітчизняної освіти в Болонський процес вимагає модернізації змісту та форм професійної освіти. І без сумніву, це є процес інформатизації, що є закономірним і об'єктивним, характерним для усього світового співтовариства. Він виявляється у всіх сферах людської діяльності, у тому числі й в освіті. Багато в чому завдяки цьому процесу стала можлива нова синтетична, інтегральна, гуманістична форма навчання – дистанційне навчання, що вбирає в себе кращі риси традиційних форм – денного, заочного, екстернату, і добре з ними інтегрується. Дистанційне навчання являє собою високотехнологічний продукт науково - технічної революції, що використовує ідею безвідривного обслуговування студентів, чим і пояснюється його активне поширення у всьому світі. Саме тому дистанційну освіту часто називають найперспективнішим напрямом розвитку освіти в цілому, особливою педагогічною технологією ХХІ ст.[7], що базується на відкритому навчанні з використанням сучасних телекомунікацій для спілкування: «студент – викладач», «студент – студент», «студент – інформація» в інформаційному просторі. Головна особа дистанційного навчання – студент.

На сьогодні система організації, запровадження та реалізації дистанційної освіти активно вивчається і в педагогіці, і в психології. Але те, яким чином вона впливає на здобуття людиною знань, ефективність навчального процесу, які наслідки має для особистості, досліджено мало що і є **метою** нашої роботи.

Аналіз останніх наукових праць. Аналіз та узагальнення літературних джерел свідчать, що більшість дослідників відзначають певне різноманіття принципів побудови, організації та реалізації дистанційного навчання (В. Биков, Д. Богоявленська, А. Іванніков, Н. Клокар); основні вимоги до дистанційної освіти, (М. Карпенко, Є. Рибалко, А. Хуторской); дослідження освітнього простору як умови становлення й розвитку особистості (Н. Бастун, Л. Велитченко, В. Давидов, О. Данилюк, С.

Максименко, О. Мещерякова, В. Панов, Т. Ткач, І. Шендрик та ін.). Інформація стає одним із основних джерел здобуття освіти в сучасному суспільстві, і саме обмін нею є основою освітньої взаємодії (С. Братченко, І. Зимня, Є. Коротаєва, М. Шевандрін) між суб'єктами освітнього процесу; умовою розвитку, збереження або руйнації особистості (О. Коренева, Є. Коротаєва, М. Шевандрін та ін.). А. Мінаков аналізує соціально-психологічні аспекти дистанційної освіти, О.Малінко – організаційну структуру та психолого-педагогічні основи; С. Сисоєва досліджувала психолого-педагогічні проблеми дистанційного навчання; психологічні особливості дистанційного навчання математики (О. Хара) та типи сприйняття інформації учнями і їх застосування на уроках сучасної школи (М. Міщенко) та ін. Ми ж зупинимось на аналізі окремих психологічних особливостях дистанційної освіти, позитивних і негативних впливах на особистість студента та ефективність навчального процесу.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання з'явилося досить давно, ще в XVIII столітті. Тоді воно мало форму кореспондентської освіти, студенти отримували навчальні матеріали звичайною поштою. Система дистанційного навчання сьогодні дозволяє придбати необхідні нові знання і навички за допомогою персонального комп'ютера з виходом в мережу Інтернет. За нормативними документами, що стосуються організації дистанційної освіти, вона визначається як «індивідуалізований процес передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, що створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [10].

Інформатизація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства в психологічному контексті, у першу чергу, зумовлена особливостями впливу на психологію людини нових технологій, насамперед комп'ютерних, а також проблемами трансформації взаємодії між людьми, яка опосередкована

використанням технічних інформаційних засобів у різних сферах діяльності. О.В. Трубіцина [12] розглядає інформаційно-освітнє середовище як систему, у якій взаємозумовлені інформаційно-технічні й соціально-психологічні компоненти. Виходячи з цього, при проектуванні, моделюванні та розвитку освітнього середовища мають ставитися і вирішуватися не лише інформаційно-програмно-технічні, але й соціально-психолого-педагогічні питання, тому що основою навчально-пізнавальної діяльності є психологічні процеси особистості. Тому в ході дистанційного навчання їх необхідно дотримуватися з урахуванням його специфіки. Будь-яка нова форма навчання, у тому числі дистанційна, вимагає створення психологічної бази, без якої не можна говорити про якість навчального процесу.

В. Демкін [5] виділяє низку психологічних принципів, які впливають на якість дистанційного навчання. Він звертає особливу увагу на необхідність детального планування навчальної діяльності, її організації, чіткої постановки цілей та завдань навчання. Студенти мають розуміти призначення запропонованих курсів. Автор зазначає, що ефективність навчальної діяльності студентів значною мірою залежить від змісту матеріалу, який визначає структуру і рівень їх пізнавальних інтересів – загальних чи спеціальних.

Аналізуючи основні методологічні вимоги до дистанційних курсів з психологічної точки зору, можна акцентувати увагу на деяких аспектах, які часто залишаються поза увагою, сприймаються немов «за умовчанням» і, нажаль, не завжди враховуються. Насправді ж, врахування цього ряду методологічних вимог, з психологічним наповненням, значно підвищує якість навчання при застосуванні ТДН.

Нижче ми розглядаємо ряд особливостей, врахування яких оптимізує індивідуалізований процес навчання і підвищує його якість. Аналіз і узагальнення досвіду дистанційної освіти, проведений В.М. Кухаренко, О.В. Рибалко, Н.Г. Сиротенко [6], дає змогу виокремити низку позитивних особливостей, що розкривають її сутність:

- *гнучкість*: студенти системи дистанційної освіти здебільшого не відвідують регулярних занять у вигляді лекцій та семінарів, а працюють у зручний для себе час, у зручному місці, що дає значну перевагу для тих, хто не може або не хоче порушувати свій звичайний спосіб життя. Від студента формально не вимагається певного освітнього цензу. Кожен може навчатися стільки, скільки йому особисто потрібно для засвоєння предмета та можливості отримання необхідних заліків за обраними курсами;

- *модульність*: в основу програм дистанційного навчання покладено модульний принцип. Кожен окремий курс створює цілісне уявлення про певну предметну галузь. Це дає змогу з набору незалежних курсів - модулів сформувати навчальну програму, що відповідає індивідуальним або груповим потребам;

- *паралельність*: навчання може проводитися відразу за декількома спеціальностями окрім основної;

- *далекодія*: відстань від місця знаходження того, хто навчається, до навчального закладу (за умови якісного зв'язку) не перешкоджає ефективному навчальному процесу;

- *синхронність*: у процесі навчання той, хто навчає, і студент можуть реалізовувати технологію навчання й учіння незалежно від часу за зручним для кожного розкладом та темпом;

- *охоплення*: цю властивість іноді також називають «масовістю». Кількість студентів у системі дистанційної освіти не є критичним параметром. Вони мають доступ до багатьох джерел навчальної інформації (електронних бібліотек, баз даних), а також можуть спілкуватися один з одним та з викладачем через мережі зв'язку або за допомогою інших засобів інформаційних технологій без будь-яких обмежень;

- *рентабельність*: під цією властивістю розуміють економічну ефективність дистанційної освіти. Середня оцінка зарубіжних і вітчизняних освітніх систем свідчить, що вони приблизно на 10-50 % дешевші, ніж традиційні.

Проте, поряд з багатьма позитивними рисами, хочемо визначити і деякі обмеження комп'ютерної дистанційної освіти, яка, в першу чергу, потребує певного рівня технічного і програмного забезпечення, що є далеко не в усіх учасників навчального процесу. Дистанційна освіта, навіть під час інтенсивної організації, часто триває довше, ніж очна. Так, вартість дистанційних курсів та програм є меншою від стаціонарних, але це свідчить і про їх дещо нижчу результативність, ефективність. Це може бути зумовлено браком у студента елементарної самодисципліни і самомотивації, що, природно, не сприятиме ефективному самостійному вивченню нового матеріалу. Психологи акцентують увагу на здатності студента самостійно працювати з інформацією, тому що самостійна робота в системі ДО є основним елементом навчальної діяльності.

Виділяють [8] такі рівні готовності студента до самостійної роботи:

- високий, коли переважає пізнавальний, професійний мотив;
- проміжний, коли є різні мотиви, актуалізовані різними проблемами;
- низький, коли переважає зовнішній мотив: необхідність здати залік або іспит.

Провідними мотивами самостійної діяльності можуть виступати навчально - пізнавальні та професійні мотиви. Конкретними стимулами можуть бути інтереси, відповідальність, страх відрахування тощо. Різні за змістом мотиви по - різному впливають на якість навчальної діяльності.

Здійсненню самостійної діяльності можуть заважати і такі психологічні проблеми, як відсутність досвіду самостійної роботи, недостатня волява саморегуляція, вплив групових настановлень [8]. Це може бути пов'язано також з індивідуальними особливостями того, хто навчається, наприклад, з домінантним аудіальним каналом сприйняття інформації, коли людина здатна засвоювати нову інформацію лише в озвученій формі тощо.

Так, дистанційна освіта є гнучкою, масовою, має багато ефективних сторін в порівнянні з традиційною системою освіти. З однієї сторони, вона позитивно впливає на особистість. Особливе місце тут посідає формування

інформаційної культури. Її можна представити як систему, що складається з чотирьох базових компонентів, а саме: культури організації подання, сприйняття, обробки та використання інформації; культури доцільного та якісного використання можливостей ІКТ; культури використання засобів ІКТ для здійснення спілкування [1].

Проте, не слід забувати й про ряд проблем, які потребують дослідження і вирішення та негативний вплив дистанційної освіти. Окремо хочемо сказати про особливості спілкування, адже дистанційне спілкування часто сприймається користувачем як «знеособлене», що вимагає насправді дещо більшого самоконтролю, ніж при спілкуванні віч-на-віч, але, нажаль, може «знімати» ряд соціально - прийнятних обмежень, які ми називаємо «етикою спілкування» [11]. Будь-яке, навіть найжвавіше, спілкування через Інтернет – це лише опосередковане спілкування. Особисте, живе спілкування залишається поза кадром. Воно стає короткочасним, поверховим, збіднюється його емоційний компонент; накопичення інформації починає займати більше часу, ніж її обговорення; знижується культура письмової мови; погіршується писемність; скорочується час, коли людина в спілкуванні може проявити себе як індивідуальність; збільшується час рольового, офіційного спілкування; зростає конфліктність [9].

Крім того, орієнтованість на технічні засоби, на віртуальне середовище, постійна концентрація на екрані монітора, тривале включення у віртуальний світ не може не відобразитися на внутрішньому стані студента. Існування й успішне функціонування його в новому психологічному середовищі висуває низку специфічних вимог: уміння виділити й відфільтрувати інформацію з великого інформаційного потоку, здатність коротко, точно і грамотно формулювати повідомлення або запити, уміння правильно розподіляти навантаження і швидко обробляти одержувану інформацію. Так, фрагментарність і роздрібненість інформації призводить до збільшення когнітивного навантаження на її сприйняття, використання гіпертекстового режиму, підтримуваного всіма веб-серверами, потребує вміння орієнтуватися

у складній і часто заплутаній системі посилань, під час тривалої роботи на людину починає впливати «інформаційний шум» [2]. Все очевиднішим стає той факт, що процес взаємодії особистості з глобальними інформаційними мережами впливає на її психіку.

Тому таким важливим є зворотній зв'язок між студентом і викладачем у системі дистанційного навчання. Він повинен забезпечувати студенту психологічний комфорт. Суть механізму зворотнього зв'язку полягає в тому, що в міжособистому спілкуванні процес обміну інформацією ніби подвоюється і, окрім змістового навантаження, несе в собі від реципієнта до комунікатора відомості про те, як реципієнт сприймає і оцінює поведінку комунікатора [3]. Адекватність сприйняття інформації залежить від багатьох причин, найважливішою з яких є наявність або відсутність у процесі діалогу комунікативних бар'єрів. Комунікативний бар'єр – це психологічна перешкода на шляху адекватної передачі інформації між учасниками спілкування. Якщо такий бар'єр виникає, то інформація спотворюється або змінюється її зміст. Існують різні психологічні бар'єри спілкування: семантичний бар'єр пов'язаний із вживанням різних значень того самого поняття; стилістичний бар'єр виникає при невідповідності стилів мовлення; логічний бар'єр з'являється тоді, коли логіка міркування, запропонована комунікатором, дуже складна.

Комунікативний бар'єр може перерости і в бар'єр відносин. Це суто психологічний феномен, коли почуття недовіри та ворожості до викладача поширюється і на пропоновану ним інформацію. В окремих випадках комунікативний бар'єр виступає психологічним захистом. Тому особистісні характеристики викладачів у системі дистанційної освіти мають важливе значення для забезпечення відповідного психологічного комфорту тим, хто навчається [4]. Таким чином, коли дистанційна освіта базується на діяльнісному підході завдяки тріаді «інформація – викладач – співпраця», можна досягти максимальної ефективності.

Висновки. Дистанційна освіта, започаткована наприкінці ХХ ст., ввійшла в ХХІ ст. як одна із найбільш ефективних і перспективних систем і технологій підготовки фахівців, що характеризується психологічними особливостями стратегії і тактики взаємодії студента з носіями та джерелами нових для нього знань. Тому врахування психологічних особливостей у побудові індивідуалізованого процесу дистанційного навчання у веб - середовищі є актуальним і важливим психолого - педагогічним завданням, вирішення якого здатне підвищувати самостійність і особистісну відповідальність, ефективність самого освітнього процесу; робить опосередковане спілкування відповідним до норм інтернет - етикету, доброзичливим, приємним, а навчання – результативним.

Дослідження психологічних особливостей дистанційного навчання через мережу Інтернет має бути продовжено. До перспективних напрямків подальших досліджень можна віднести, зокрема, розкриття вікової, гендерної тощо специфіки дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В.Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України / В.Ю. Биков // Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології : монографія / [В. Ю. Биков, О. О. Гриценчук, Ю. О. Жук та ін.]; Академія педагогічних наук України, Інститут засобів навчання. – К. : Атіка, 2005. – 140 С.
2. Волошко Л.Б. Дистанційна освіта як форма навчання студентів з особливими потребами / Л.Б. Волошко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наукових праць. – К. : Університет «Україна», 2004. – 448
3. Воронкін О.С. Організація дистанційних технологій навчання на основі комп'ютерних інформаційних систем вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/vsunud/2009-6E/09vosnzu.htm>
4. Воронова Т. А. Педагогические условия применения Интернет-технологий в очном обучении [Электронный ресурс] / Т. А. Воронова, И. А. Дельцова, Л. В. Куклина.- Иваново: Ивановский государственный университет - Режим доступа: http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=229&PHPSESSID=9c8dc4cf5a5d1497c468cb4c214c3dfb
5. Демкин В.П. Организационно-методическая работа при дистанционном обучении / В.П.Демкин, Г.В.Можаева /Открытое и дистанционное образование. – Томск, 2002. – №2 (6) – С. 15 – 23.
6. Застело А.О. Психологічні основи організації інформаційно – освітнього середовища дистанційної освіти. [Електронний ресурс]- Режим доступу: journals.hnpu.edu.ua/ojs/psycho/article/view/1317/1324
7. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в

системі підвищення кваліфікації / Н. Клокар // Шлях освіти. -2007. - №4 (46). – С. 38-41.

8. Малінко С. «Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління.» //Дир. школи, ліцею, гімназії. - 2002. - №6. - С. 38 – 45.

9. Підчасов Є.В. Психологічні особливості побудови освітнього процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій (ДОТ). [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://2016.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=110>

10. Положення про дистанційне навчання / Наказ міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. – Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 квітня 2013 р. за № 703/23235.

11. Правила общения в сети Интернет / Личный сайт учителя – режим доступу: http://inforat2015.moy.su/blog/pravila_obshhenija_v_seti_internet/2015-10-29-2

12. Трубицына Е.В. Два подхода к определению информационно-образовательной среды [Электронный ресурс] / Е.В. Трубицына // Конференция «ИТО-Марий Эл-2009». – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2009/MariyEl/I/I-0-13.html>